

ПРИКАЗИ И БИЉЕШКЕ

*Јелена Ј. Гускова, Југославија у ватри: документи, факти, коментари 1990—1992, Москва, 1992. године**

Вечерас у овом дому књиге имамо изузетну гошћу из драге нам Русије, угледног научног и јавног радника међународне репутације, доктора историјских наука и поштовану колегиницу — Јелену Јуревну Гускову. Повод за овај сусрет је њена најновија књига „Југославија у ватри: документи, факта, коментари 1990—1992“. Написала је она и објавила велики број текстова посвећених нашој земљи и историји њених народа. Посљедњих година веома је интензивно пратила актуелну политичку ситуацију у Југославији и о томе аргументовано, храбро и истинољубиво обавјештавала многобројне читаоце у Русији и другим средиштима које су преносиле њене текстове.

Прилика је, дакле, да најприје кажемо коју ријеч о заједничким везама историјске науке наших земаља. Руски историчари су задужили Црну Гору и њену историографију и дали значајан допринос њеном развоју. У руским архивима похрањена је богата грађа, која садржи драгоцене и незаобилазне податке о прошлости југословенских народа и о њиховим односима и везама с Русијом још од kraja XVII вијека. Поменимо за ову прилику само документ „Путног дневника“ познатог ру-

ског државника из епохе Петра I П. А Толстоја, који је 1698. године, на путу за Италију боравио у неколико градова Боке Которске и о њој оставио драгоцену свједочење, као и о Црногорцима, у коме се, између остalog, каже: „Близу поменутих мјеста Котора и Пераста живе слободни људи, који се зову Црногорци. Ти људи су хришћанске вјере, језика словенског и има их повећи број; никоме нијесу послушни, повремено се савају са Турцима а повремено и са Венецијанцима“.

Поменимо и волуминозно дјело Павла Ровињског, без кога је немогуће истраживати историју Црне Горе XIX вијека.

Нема потребе да наводим руске историчаре са којима наши историчари раде на научноистраживачким пројектима о руско-црногорским односима. Имали смо више сусрета са њима и кроз Руско-југословенску комисију историчара. По правилу, послије сваког таквог сусрета појављивала се по једна историјска монографија. И по овој књизи колегинице Гускове се види да обострани интерес постоји и да ћемо и даље имати нових сусрета и, надајмо се, нових књига.

Прилика је да подвучем значај руских извора за проучавање наше историјске прошлости. Сигурно је

* Излагање приликом представљања књиге у Подгорици 15. фебруара 1993.

да се без њих не може изучавати ни једно важније питање из наше прошлости, јер је Русија вјековима присутна на Балкану. Код нас је објављено дosta руске грађе. Сјетимо се само фондова Коминтерне. Набрајање свих осталих тематских зборника грађе далеко би нас одвело. Али, остало је још много необјављених извора, без којих се не може писати историја Црне Горе и Југославије. На десетине наших угледних научника боравило је у дојучарашњем Совјетском Савезу и посебно Русији, и по правилу се враћало обогаћено новим сазнањима и са по најмање једном књигом, а било их је и са више књига. И овдје, вечерас, имамо колега који су користећи тамошње архиве написали добре књиге. У посљедње вријеме неколико младих истраживача из Црне Горе боравило је у Русији и они су донијели нову грађу.

Имао сам, дакле, дosta разлога да сада и овдје апострофирам руске историчаре и руске изворе. У контексту реченог лакше ћемо сагледати мјесто књиге коју вечерас промовишемо и њеног аутора.

Ова књига је опет књига руског аутора, што говори о континуитету њиховог интересовања за наше историјске теме. Међутим, ова књига не третира само једну југословенску тему. Ма колико она за нас била драматична, ријеч је о сјјетској теми, јер већ неколико година Југославија је дежурна тема свих, или скоро свих, субјеката у сјјету, посебно наших сусједа и великих сила. Од када је почeo овај сулуди рат, који нам је најметнут, сви су забринути. Иако свако гледа свој интерес, сви брину какав ће му бити исход. Уосталом, Југославија је на дневном реду свих међународних организација, посебно Организације уједињених нација.

Др Гускова у предговору истиче да је Југославија интересује и као глобална и као локална сјјетска тема, јер је посматрана у контексту распада социјалистичког система у Европи, рађања новог друштвеног уређења у државама Источне Европе, уситњавања балканског простора стварањем нових држава с драматичним посљедицама. Она сасвим добро уочава и осијећа и сва друга могућа жаришта југо-

словенске кризе: међународне конфликте на Косову и Метохији, националне проблеме у Санџаку, неријешени проблем Срба у Хрватској, могућност проширења сукоба на балкански и шири простор.

Анализирајмо мало наслов књиге — Југославија у ватри. Мало одудара од историје као науке, као да је више апострофирано оно новинско, а то је политика. Но, и то је задатак историје, да буде свједок времена и свјетлост истиње. Уђимо даље у структуру књиге, па ћemo видјети колико историја кореспондира са актуелном политиком. И када је то већ тако, онда смо и ми заинтересовани да знамо како руска јавност види догађаје у Југославији. И ми бисмо у тим документима могли да видимо оно што нас животно занима: Колико се југословенски интерес данас поклапа са руским интересом? Колико је наша трагедија нека врста опита за руски рецепт? итд. На жалост, руских извора у овој књизи нема — то је оно што нас наводи на питање: Зашто? Овим питањем ми не оспоравамо овакав приступ аутора у обради књиге, већ указујемо на потребу да се осмотри и са те стране — макар, за сада, кроз разговор.

Наши сусрети са руским историчарима увијек су били занимљиви и динамични, и када су нам били гости на Филозофском факултету у Нишкићу, у Историјском институту Црне Горе, на научним склоповима на Цетињу, и када смо разговарали о другим темама. Вечерас разговор може да буде још интересантнији, јер је тема веома актуелна, књига још врућа од штампе, а њен аутор спреман за разговор.

Књига коју вечерас представљамо у ствари је хронолошко-тематски зборник који је припремио Институт научне информације за друштвене науке Руске академије наука, у редакцији Јелене Јуревне Гускове, еминентног доктора историјских наука из Москве.

Објављивање извора док догађаји и процеси трају одавно је у сјјету познат манир и тиме се „ухваћени“ тренутак стварности билежи, презентира јавности и оставља генерацијама као драгоцен-је-

на грађа. Колико су приређивачи и издавач експедитивни потврђује податак да том први ове књиге обухвата догађаје од почетка 1990. до августа 1992. године, тј. до Лондонске конференције. Институт научне информације Руске академије наука планира да изда серију књига документарног карактера које се односе на југословенску кризу, што овом подухвату даје посебан значај и тежину.

Ваља истаћи и то да књига садржи 170 докумената, штампана је у тиражу од 5.000 примјерака, а припремљена у Одјељењу земаља Источне Европе.

Извори за овај вриједни зборник су: штампа, публикације, декларације, програмске основе политичких странака, изборни програми, збирке објављених докумената и архивска грађа. Аутори су свјесни великог недостатка материјала из Босне и Херцеговине, Хрватске и Словеније. Важност публикације је и у томе што многи документи још нијесу били објављени, а посебно на руском језику.

Документи у овом зборнику, највећим дијелом, нијесу доношени интегрално, што је сасвим разумљиво. Саопштено је само оно што је најважније, а изостављена мјеста из докумената су обилежена тачкицама, што је уобичајени начин приликом објављивања грађе.

Зборник је структурално сложен у пет блокова:

- Политички преобретај и разлаз политичких снага у СФРЈ на почетку 90-их година;
- Криза федерације и концепција њеног преобретаја;
- Међунационални сукоби; Рат у Хрватској и Босни и Херцеговини;
- Свјетска сарадња и интернационализација југословенске кризе и
- Стварање независних југословенских држава.

Документа су објављена на руском језику у преводу др Гускове и других југослависта из Москве. На крају зборника дата је Хронологија кризе југословенске државе од 30. јуна 1971. до 5. децембра 1991. године, коју је израдио Ин-

ститут за европска истраживања у Београду.

Сваком документарном блоку претходи студијска скица — пресјек који је веома солидно, целеовито и информативно урадила др Јелена Гускова. На овај начин читалац се уводи у документарну материју и лакше може да сквата сву комплексност југословенске трагедије.

Да је књига настала у неком другом, мирнијем времену, не бисмо могли а да не примијетимо да се расположење јавног мњења „прати“ углавном по новинама, гледано са становишта студија, али у процесу пробијања блокаде Југославије добро добре сваки текст, а посебно овај који је веома сериозно припремљен.

Избор текстова у зборнику изванредно добро одговара српској и црногорској — југословенској страни, посебно када се зна қакав је став свјетског јавног мњења и његово (не)расположење према најма. Али не само зато, него и због тога што је одабрано оно најважније по научним, моралним и истинољубивим критеријумима. У зборнику је објављено мало докумената о југословенској кризи која има дубљу историјску димензију. Но, то је ствар методолошког избора приређивача, мада објављивање поменуте Хронологије југословенске кризе од 1971. године то дијелом надокнађује.

Књига др Јелене Гускове „Југославија у ватри“ самим насловом рјечито говори о трагедији која се догађа на просторима бивше Југославије са тешким посљедицама и неизвјесним крајем. Она истовремено показује сву дубину кризе, која је захватила сва подручја јавног живота и која дневни живот огромне већине становништва испуњава борбом за голу егзистенцију. Да ли смо ми још увијек довољно свјесни тежине збивања, или смо можда још одвећ близу догађајима, који су сувише велики као планина која нам је близу, па је не видимо, како је својевремено писао Иво Андрић.

Незахвално је историчару да говори о процесима који су у току. То и није његов задатак, он је

„пророк уназад“. Др Гускова се умно и храбро одређује на основу суптилног познавања прошлости и текућих збивања на нашим просторима посматраних у општем светском, европском и балканском контексту. Увјерени смо да је данас свакоме јасно да смо на великим раскршћу. А ко је дugo на великом раскршћу, он је разапет, како цјесник рече. Све ово што нам се догађа дugo је припремано и зато мора дugo да траје. Но, оно што нам прошлост недвосмислено показује јесте чињеница да су Црногорци на великим историјским раскршћима дијелили судбину са Србијанима. Избор је био природан, опредијељен етничком истовјетношћу, заједничким противничтвом, истом духовном свијешћу, геополитичком повезаношћу, измијешаношћу на нашем простору, економским и саобраћајним интересима. Исто тако, руска (словенска) компонента није никаква опсјена прошлости, већ стварност која не престаје да траје, одређена низом историјских, расних и духовних чинилаца. Савремено до-ба изискује њену модификацију — утврђивањем континуитета богате историјске основе, али и дисkontинуитета — повезивањем са демократским снагама новог руског друштва чији се обриси већ огледају, као дио општег интегративног повезивања свијета. При томе ваља раздвајати „руску љубав од њених балканских интереса“ (М. Ек-мечки).

Уз све комплименте, захвалност и разумијевање југословенске кризе, која је у овом тематско-хронолошком зборнику зналачки и стручно обрађена, слободни смо да дамо неке сугестије и предлоге, који би приређивачу могле да послуже у раду на издавању планираних нових томова књига о Југославији. Сматрамо да би било веома значајно да се повећа тираж публикације, да је имају све руске новине, како би што већи број грађана био на прави начин информисан. Књигу би ваљало пласирали и на Западу. Веома би било пожељно за свијет припремити, и то што прије, збирку руских докумената о југословенској кризи (МИД, Совјета, Владе Русије).

У коментарима будућих публикација ваљало би посветити више пажње сличностима и разликама нашег положаја — Русије и Југославије. У вези са тим намећу се многобројна питања, као што су, на примерју: Русија је обезбиједила континуитет у међународним односима, а Југославија није; Русија је у Савјету безбједности умјесто СССР-а, док је Југославија удаљена; Хрватска, Словенија и Босна и Херцеговина су примљене у ОУН, док су, Украјина и Белорусија у ОУН-у од оснивања Свјетске организације; Руска влада се не залаже за руску националну интеграцију (25—30 милиона Руса у Украјини, Молдавији, Казахстану, балтичким републикама итд.) за разлику од српских екстремних снага и центара моћи — „сви Срби у једној држави“.

Ту су и друга многобројна питања, која се неминовно намећу, као на примерју: Да ли је оно што се ради у Југославији модел за Русију? Какве су шансе за демократски преобрежај Русије и њен позитивни утицај на балканске земље?, Русија и интернационализација сукоба на Балкану, Русија и одбрана „западног“ православља. Питања имају много и она се намећу у једном слојевитом, рационалном и прагматичном поимању свремених свјетских процеса.

Завршавајући ово своје слово о књизи др Јелене Гускове „Југославија у ватри“, желимо да посебно нагласимо и то да уважена колегиница има сасвим тачне анализе и закључке о низу питања југословенске кризе. Тако, она одлично уочава да рат између Србије (Срба) и Хрватске није вођен за очување раније СФРЈ. Види, такође, одговорност Европске заједнице, која се не руководи правом, већ политичким разлозима. Реално преноси критику југословенских научника радника о федерализму због: конфедерализма и децентрализације која је ишла у дезинтеграцију, итд.

Нема сумње да би било веома добро наставити издавање оваквих корисних публикација, у којима би се презентирала и необјављена документа, а на другој страни дати совјетско-руску документацију о југословенској кризи.

У припреми и презентацији грађе у овој књизи видимо нешто слично као и у досадашњој сарадњи у историографији. Совјетски историчари су писали радове на југословенске теме користећи углавном наше, а не совјетске изворе. Зато би било од изузетног значаја обезбиједити објављивање паралелне документације: СССР — СФРЈ, распад федерације. О томе се могу давати и приређивати збирке докумената; студијске компаније; организовати округли столови; пласирати достигнуто на Запад.

Но, у овом часу треба преко Министарства информација СРЈ појачати достављање документације, како би се што прије разбила медијска блокада Југославије и демонизација Срба. На том плану ова књига представља први пробој медијске блокаде. Томе би још више допринијело истовремено публиковање руске грађе о нашој кризи, за шта се и залажемо.

Иако је књига др Гускове нами-

јењена руским читаоцима, она може — захваљујући управо руском језику, који се све више учи и зна — у свијету да завриједи пажњу и шире читалачке, стручне, па и политичке публике. У томе видим шансу да поред научног задатка, који је превасходан, оствари и онај — чисто хуманистички: да помогне да истина о нама досpiје свуда. А то је већ много шири задатак.

Књига др Гускове „Југославија у ватри“ је дошла у прави час, као мелем на отворену рану, да покаже свијету истину о југословенској кризи, истину која је прва страдала у овом сулудом времену крвопролића и безумља. Књига на сасвим солидан начин ставља ауторитет истине изнад истине ауторитета и у томе је њен највећи значај.

Због већ учињеног и могуће очекиваног, срдачне честитке и захвалност нашој вечерашњој гошћи — колегиници Гусковој. Хвала.

Бранислав Ковачевић